

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора

Теребуха Андрія Андрійовича

на дисертаційну роботу Лохман Наталі Володимирівни

на тему «**Розвиток інноваційного потенціалу туристичних підприємств:
теорія, методологія, практика**»

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дисертаційної роботи, зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Туристична галузь на сьогодні динамічно розвивається. У країні є значний потенціал ресурсів, необхідних для розвитку туризму. Формування інноваційної моделі туризму є одним із завдань соціально-економічного розвитку, вирішення якого пов'язане з орієнтацією на науково-технічний прогрес, створення, використання та поширення інновацій.

Здатність туристичних підприємств своєчасно реагувати на зміни потреб ринку з метою забезпечення конкурентних переваг, перш за все, залежить від ступеня розвитку інноваційного потенціалу.

Особливістю інноваційної активності підприємств України є значна нерівномірність галузевого використання інноваційного потенціалу. Здебільшого ця нерівномірність визначається історичною та технологічною специфікою окремої галузі, що в умовах сучасної економіки виступає визначальним фактором формування інноваційного потенціалу та ефективності його використання і зумовлює можливості та перспективи функціонування підприємств галузі, зокрема, туристичної.

На сучасному етапі туристична галузь відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку України через посилення впливу туризму на всі сфери життя людини, що вимагає від суб'єктів туристичного бізнесу інтеграції до інноваційного простору шляхом розвитку інноваційного потенціалу на туристичних підприємствах.

Інновації, інноваційні процеси є сьогодні об'єктивною реальністю, істотними елементами розвитку туристичної індустрії. Розвивається теорія інновацій, яка вивчає методологічні та теоретичні особливості інноваційних перетворень у сфері туризму: тенденції та закономірності розвитку інноваційних процесів, питання класифікації інновацій, проблеми типології інноваційних процесів, різноманітність структур інноваційного процесу.

Окремі спроби управління розвитком інноваційного потенціалу туристичних підприємств ще не склалися у єдиний ефективний механізм.

Практика управління інноваційними процесами потребує дослідження стану, динаміки інноваційних процесів, яка стане основою прийняття поточних управлінських рішень.

Все це підкреслює актуальність пошуку шляхів вирішення наукової проблеми щодо розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

У роботі коректно і змістовно визначено мету і завдання, які відповідають темі дисертаційної роботи. Завдання дослідження логічно розкривають перелік етапів вирішення проблеми, які необхідно виконати для досягнення мети. Основними з них є:

- систематизувати та дослідити аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств за статичним та динамічним підходами;
- провести ідентифікацію детермінантів розвитку інноваційного потенціалу підприємства;
- сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств;
- удосконалити концептуальну схему розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств;
- розробити профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичних підприємств;
- запропонувати підхід до визначення статусу туристичних підприємств за оцінкою їх інноваційного потенціалу;
- удосконалити методичний інструментарій встановлення зв'язку між ефектами використання інноваційного потенціалу туристичних підприємств;
- удосконалити науково-методичний підхід щодо комплементації інноваційних та інвестиційних стратегій розвитку інноваційного потенціалу;
- удосконалити механізм інформаційно-аналітичного забезпечення моделювання розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств;
- розвинути методичний підхід до прогнозування та дисемінації прогнозних трендів розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Для вирішення цих завдань автором ретельно досліджено категоріальний базис процесу розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, визначено теоретичне підґрунтя теоретико-методологічного підходу до розв'язання проблеми. Одержані результати теоретичних та методичних розробок містять елементи наукової новизни, мають практичну цінність, впроваджені в роботу туристичних підприємств. Це дає підстави стверджувати, що мету дослідження було досягнуто, а завдання вирішено.

Об'єкт і предмет дослідження визначені чітко і правильно. Наукові положення, отримані автором, сформульовані коректно, за кожним з них визначено науковий результат, сутність його новизни та її ступінь.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Університету імені Альфреда Нобеля (тема «Формування механізмів управління підприємствами»), номер державної реєстрації 0115U000062, 2015 –

2020 рр.), де автором розроблено системну конфігурацію управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств згідно з компетентнісним підходом, та Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського за темами: «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства» (номер державної реєстрації 0115U005055, 2014 – 2016 рр.), в рамках цієї теми автором визначено детермінанти соціально-економічного розвитку інноваційного потенціалу підприємств, «Інноваційний розвиток підприємств в умовах постіндустріальної трансформації економіки» (номер державної реєстрації 0118U006409, 2018 – 2019 рр.), де автором визначено концептуальну схему розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, «Інтелектуалізація діяльності підприємств як умова інноваційного розвитку» (номер державної реєстрації 0119U101084, 2018 – 2019 рр.), в межах цієї теми автором запропоновано інформаційне плато створення інновацій на туристичному підприємстві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій дисертації

Сформульовані в дисертаційній роботі теоретико-методологічні підходи та практичні рекомендації є достатньо обґрунтованими і містять елементи наукової новизни.

Новизна наукових положень Лохман Н.В. полягає в тому, що в дисертації вирішено важливу наукову проблему обґрунтування теоретико-методологічних підходів та запропоновано механізми розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Автор чітко сформувала структуру дисертаційної роботи, яка послідовно розкривається у процесі вирішенні поставлених завдань, що дозволило провести поглиблене дослідження розвитку інноваційного потенціалу в розрізі економічних систем різних рівнів, визначити теоретико-методологічні засади розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств та запропонувати практичні рекомендації щодо їх реалізації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені у дисертаційній роботі, ґрунтуються на використанні достатнього різноманіття загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (узагальнення, систематизації, групування, класифікації; аналізу та синтезу; наукової дедукції та індукції; абстракції та логічного аналізу; схематичного та графічного зображення; кластерного аналізу; компаративного аналізу; розрахунково-аналітичні та порівняльні методи; економіко-математичні методи; порівняння; кореляційно-регресійний аналіз; програмно-цільовий метод; матричний метод).

Теоретичною основою дослідження стали довідкові та наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників, що присвячені проблематиці розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств. Аналітичні дослідження спираються на нормативно-правові акти України, статистичну інформацію, рекомендації українських та закордонних експертів, дані рейтингових агентств, аналітичні публікації офіційних веб-сайтів туристичних підприємств.

Використаний автором методично-дослідницький інструментарій дав змогу отримати необхідний рівень обґрунтованості теоретико-методологічних та методичних розробок.

Обґрунтованість наукових висновків, положень і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні, та їх достовірність підтверджується визначенням об'єкту і предмету дослідження.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження підтверджено відкритими публікаціями, апробацією на науково-практичних конференціях різного рівня, довідками про впровадження.

У першому розділі розглянуто сутність, підходи та експансію інноваційного потенціалу підприємств в ієрархічній системі національної економіки (с. 39–61), обґрунтовано статичний та динамічний підходи до розвитку інноваційного потенціалу підприємств (с. 62–88), здійснено ідентифікацію детермінантів розвитку інноваційного потенціалу підприємств (с. 89–121).

У другому розділі досліджено генезис інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 124–136), розглянуто теоретико-методологічні засади розвитку їх інноваційного потенціалу (с. 137–150), розроблено профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 151–169).

У третьому розділі проведено дослідження інноваційного потенціалу туристичних підприємств на світовому та національному рівнях (с. 172–223), визначено статус туристичних підприємств за оцінкою інноваційного потенціалу (с. 224–250), здійснено сегрегацію ефектів використання інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 251–259).

У четвертому розділі обґрунтовано процеси управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств за компетентнісним підходом (с. 263–285), здійснено комплементацію інноваційних та інвестиційних стратегій розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 286–305), визначено когерентність інноваційного потенціалу з інноваційними категоріями туристичних підприємств (с. 306–329).

У п'ятому розділі запропоновано інформаційно-аналітичне забезпечення моделювання розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 332–359), проведено прогнозування розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств за варіантністю інтегральних показників (с. 360–377), запропоновано дисемінацію прогнозних трендів розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств у практику їх діяльності (с. 378–386).

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що представлена дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, що характеризується достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності положень, висновків та рекомендацій.

Наукова новина отриманих результатів

Згідно з поставленими завданнями, у роботі уточнено сутнісне наповнення поняття інноваційного потенціалу підприємства в ієрархічній системі національної економіки; досліджено аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств за статичним та динамічним підходами; здійснено ідентифікацію детермінантів розвитку інноваційного потенціалу підприємства; сформовано теоретико-методологічні засади дослідження розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств; удосконалено концептуальну схему розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств; розроблено профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичних підприємств; запропоновано підхід до визначення статусу туристичних підприємств за оцінкою їх інноваційного потенціалу; удосконалено методичний інструментарій встановлення зв'язку між ефектами використання інноваційного потенціалу туристичних підприємств; розвинено системну конфігурацію управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств за компетентнісним підходом; запропоновано науково-методичний підхід щодо комплементації інноваційних та інвестиційних стратегій розвитку інноваційного потенціалу; розглянуто теоретико-методичні засади когерентності інноваційного потенціалу до інноваційних категорій туристичних підприємств; запропоновано механізм інформаційно-аналітичного забезпечення моделювання розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств; визначено методичний підхід до прогнозування та дисемінації прогнозних трендів розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Вирішення автором завдань дослідження дозволило отримати наукові результати, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження.

До найбільш важливих результатів можна віднести такі наукові положення.

Автором запропоновано тлумачення поняття «інноваційний потенціал підприємства» (п. 1.1, с. 59, 61–62), яке визначено як сукупність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних у фракції: ресурси (фінансові, кадрові, матеріально-технічні, інформаційні); інноваційні можливості (клієнтські, ринкові, репутаційні), інноваційна готовність підприємства (проектна, інтелектуальна, організаційна готовність та готовність до взаємодії з цільовими групами), що введені до системи управління підприємством. Запропоновано розглядати інноваційний потенціал з точки зору «принципу доміно експансії інноваційного потенціалу економічних систем», який передбачає, що інноваційний потенціал нано-, мікро-, мезо-, макро- рівнів виступає імпульсом для розвитку інноваційного потенціалу вищого рівня, своєю чергою, за зворотним зв'язком має місце вплив інноваційного потенціалу вищого рівня на розвиток інноваційного потенціалу нижчого рівня через створення відповідних умов.

Дисертантом визначено сутність категорії «розвиток інноваційного потенціалу підприємств» (п. 1.2, с. 69–89), яка розглядається за симбіозом статичного підходу (зміна окремих елементів структури інноваційного потенціалу) та динамічного підходу (рух за визначеними етапами: формування,

накопичення, дифузія, використання та оцінювання ступеня розвитку інноваційного потенціалу на кожному етапі) і представляє собою процес переходу від поточного до очікуваного стану.

У роботі запропоновано підхід до ідентифікації детермінантів розвитку інноваційного потенціалу підприємств за моделлю П6 (п. 1.3, с. 90–122), яка визначає домінанти в межах окремих етапів розвитку інноваційного потенціалу, такі як: провокатори-передумови, каталізatori-пріоритети, стабілізатори-принципи, дестабілізатори-перепони, активізатори – пропозиції подолання перепон, індикатори – оціночні показники.

Автором вперше сформовано теоретико-методологічні засади дослідження розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 2.2, с. 138–140), які ґрунтуються на застосуванні теоретико-методологічної площини, що включає мету, принципи, методи, етапи, теоретико-методологічну базу, та праксеологічної площини, яка забезпечує моніторинг розвитку інноваційного потенціалу, визначення статусу туристичних підприємств, конфігурацію управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств за компетентнісним підходом, комплементацію інноваційних та інвестиційних стратегій, розвиток інноваційного потенціалу через систему моделювання та прогнозування.

Заслуговує уваги концептуальна схема розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 2.2, с. 140–145), яка передбачає наявність трьох блоків: 1) інституційного блоку, який включає передумови розвитку, принципи, тенденції; 2) блоку інформаційно-методичного забезпечення, до якого входять інформаційне забезпечення, методи та інструменти; 3) мотиваційно-результативного блоку, що складається з напрямів, мотивів, результатів розвитку.

У роботі вперше розроблено профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 2.3, с. 151–158), який дає можливість обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств на стадіях: формування (початок освоєння інноваційного потенціалу), накопичення (розширення складових та інтенсивності інноваційного потенціалу), дифузії (інтенсивне застосування інноваційного потенціалу), рутинності (перехід від інноваційного до традиційного стану інноваційного потенціалу) та після зміни профілю – стадія перетворення.

Заслуговує уваги представлений авторський підхід до визначення статусу туристичних підприємств за оцінкою інноваційного потенціалу (п. 3.2, с. 229–251). Для цього інноваційний потенціал було оцінено за допомогою поєднання методів спліт-аналізу, який забезпечив виділення фракцій інноваційного потенціалу та їх складових, формування оціночної шкали інноваційного потенціалу, виявлення ступеня узгодженості думок експертів, оцінку ресурсної фракції, фракції готовності та можливостей інноваційного потенціалу, та пул-аналізу, за допомогою якого визначено рангову оцінку туристичних підприємств за окремими фракціями інноваційного потенціалу, інтегральний показник рангу інноваційного потенціалу. Такий підхід дозволяє на основі

визначеного статусу туристичних підприємств формувати пропозиції щодо вибору способів і прийомів подальшого розвитку інноваційного потенціалу.

Дисертантом удосконалено методичний інструментарій встановлення зв'язку між ефектами використання інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 3.3, с. 253–260), який передбачає побудову ієрархічного дерева евклідових відстаней для показників ефектів, які носять інклюзивний характер і конфігуровані шляхом сегрегації етіологічних та патогенезних зв'язків між економічними, інвестиційними, бюджетними, ресурсними, екологічними, соціальними, туристичними, технічними, інтелектуальними, правовими, ринковими, комерційними, репутаційними ефектами.

У роботі розвинено системну конфігурацію управління інноваційним потенціалом туристичних підприємств за компетентнісним підходом (п. 4.1, с. 277–279), яка є сингулярною капсуляцією за напрямками управління інноваційним потенціалом (стратегічне управління інноваційним потенціалом; управління якістю і конкурентоспроможністю інноваційного потенціалу; управління інноваційною інфраструктурою; управління інноваційною активністю потенціалу; управління інвестиційним забезпеченням інноваційного потенціалу; маркетингове управління інноваційним потенціалом; управління інноваційними ризиками), які визначаються, виходячи зі сукупності інноваційних компетенцій туристичного підприємства.

У процесі дослідження удосконалено науково-методичний підхід до комплементативності інноваційних та інвестиційних стратегій розвитку інноваційного потенціалу (п. 4.2, с. 298–306), яким передбачається розрахунок інтегрального індикатора інтенсивності інноваційної стратегії та інтегрального індикатора інтенсивності інвестиційної стратегії для узгодження інноваційних та інвестиційних стратегій розвитку інноваційного потенціалу і визначення інноваційно-інвестиційних стратегій (інноваційне плато; інноваційний прорив; інноваційний полюс; інноваційний контур; інноваційний трамплін; інвестиційне плато; інноваційна яма) за допомогою модифікованої матриці GE/McKinsey.

Дисертантом розвинено теоретико-методичні засади когерентності інноваційного потенціалу з інноваційними категоріями туристичних підприємств (п. 4.3, с. 307–330), що забезпечують поєднання зв'язків між інноваційним потенціалом та інноваційними бізнес-процесами, інноваційною діяльністю й інноваційним продуктом, і передбачають застосування: 1) інноваційної платформи туристичного підприємства (модель 18 ПП); 2) 3D-моделі інноваційного процесу; 3) архітекtonіки інноваційної діяльності туристичного підприємства; 4) протоколів бізнес-процесів інноваційної діяльності туристичних підприємств.

Автором удосконалено механізм інформаційно-аналітичного забезпечення моделювання розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 5.1, с. 334–337), що передбачає послідовність інформаційно-аналітичного забезпечення, а саме: формування системи аналітичних показників та визначення періоду дослідження; аналіз локальних складових інноваційного потенціалу; оцінку якості інформаційно-аналітичного

забезпечення; використання аналітичних інструментів, таких як: локалізація, концентрація та індексних, графічних, рангових методів.

Заслуговує уваги запропонований методичний підхід до прогнозування та дисемінації прогнозних трендів розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (п. 5.2, 5.3, с. 360–386), який передбачає, що прогнозування розвитку інноваційного потенціалу базується на використанні кореляційно-регресійного аналізу та статистично-аналітичних моделей з метою синтезу оптимальних прогнозних показників інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств-маркерів. Дисемінація прогнозних трендів передбачає такі етапи: обґрунтування та вибір сценарію прогнозованого розвитку інноваційного потенціалу; забезпечення ланцюга «прогноз – реалізація – імплементація» за допомогою дорожньої карти; імплементація інноваційного проекту на туристичному підприємстві.

Теоретична та практична цінність положень, результатів та висновків дисертаційної роботи

Представлені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну значущість.

Слід виділити положення, що мають теоретичне значення: поняття «інноваційний потенціал підприємства», сутність категорії «розвиток інноваційного потенціалу підприємств», ідентифікація детермінантів розвитку інноваційного потенціалу підприємства, теоретико-методологічні засади дослідження розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, розроблений профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичних підприємств, концептуальна схема розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, теоретико-методичні засади когерентності інноваційного потенціалу з інноваційними категоріями туристичних підприємств.

Окремі теоретичні положення дисертації використовуються в освітньому процесі Університету імені Альфреда Нобеля при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін «Потенціал і розвиток підприємства», «Технологія продаж туристичного продукту» (довідка № 370/6 від 27.05.2019 р.) та Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського при викладанні дисциплін «Інноваційний розвиток підприємства», «Економіка інновацій та інноваційна політика», «Управління конкурентоспроможністю туристичних підприємств», «Бізнес-проекування в туризмі» й виконанні магістерських кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти (довідка № 23/461 від 17.04.2019 р.).

Практичне значення дисертаційних досліджень полягає у можливостях застосування теоретичних положень, які представлені у формі практичних рекомендацій, на туристичних підприємствах: у процесі прогнозування розвитку інноваційного потенціалу на 2019–2023 рр. (ТОВ «Спутнік», довідка № 11/156 від 18.12.2018 р.); для управління розвитком інноваційного потенціалу туристичного підприємства (ТОВ «Парті-Тревел», довідка № 03-59 від 26.10.2017 р.); для конвертації інноваційного потенціалу в інноваційний

туристичний продукт (ПП «Штурвал Плюс», довідка № 15 від 10.04.2018 р.); для формування інноваційної політики та підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємства (ТОВ «Красін Тур», довідка № 04/2019 від 29.03.2019 р.). Рекомендації автора також використано відділенням Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі для надання консультаційних послуг та здійснення інформаційного обслуговування з питань інноваційного розвитку суб'єктів туристичного бізнесу (довідка № 02/2036 від 15.02.2019 р.).

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Дисертація та автореферат відповідають встановленим вимогам, що ставляться до докторських дисертацій.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 397 сторінках. Дисертація містить 80 таблиць та 127 рисунків. Список використаних джерел налічує 645 найменувань.

Визначені у дисертації мета, об'єкт та предмет дослідження відповідають її темі. Поставлені завдання вирішено, мету досягнуто.

Основні ідеї, методологічні положення і результати дисертації опубліковано у 58 наукових праць, а саме: 2 монографії, 32 статті, з них: 15 статей у наукових фахових виданнях України, 17 статей – у фахових виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз та періодичних наукових виданнях інших держав, 20 праць апробаційного характеру, 4 публікації, що додатково відображають наукові результати. Загальний обсяг публікацій складає 47,86 др. арк., особисто автору належить 44,3 др. арк. Пропозиції автора пройшли апробацію на 20 науково-практичних конференціях різного рівня.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та повністю повній мірі розкриває отримані результати.

Викладення матеріалу у дисертації підтверджує високу досвідченість дисертанта та ґрунтовну обізнаність у сфері розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, відзначається послідовністю та науковою обґрунтованістю. Дослідження мають концептуальний, теоретико-методологічний та прикладний аспекти, що є характерним для наукової роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Положення кандидатської дисертації Лохман Н.В., захищеної за спеціальністю 08.06.01 – Економіка, організація і управління підприємствами за темою «Інноваційна політика в управлінні підприємствами в умовах маркетингової орієнтації», не знайшли застосування в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Дискусійні положення та зауваження

Разом з тим, не всі висновки здобувача мають однаковий ступінь

обґрунтованості, тому вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення дисертації та зауваження до неї:

1. У роботі значна частина дослідження присвячена інноваційному потенціалу різних ієрархічних рівнів (с. 46–60, с. 472–474). Для підтвердження обґрунтованості висновків щодо розуміння цієї категорії та взаємодії, взаємозалежності і впливу інноваційного потенціалу різних рівнів доцільно було б розглянути напрацювання зарубіжних дослідників, у яких досить переконливо доведені окремі аспекти, задіяні автором для власного дослідження.

2. Автором запропоновано «принцип доміно експансії інноваційного потенціалу економічних систем», за яким розглядається різнорівнева взаємодія та взаємозалежність інноваційного потенціалу макро-, мезо-, мікро-, нанорівнів (п. 1.1, рис. 1.5). Поряд з цим, у підрозділі 3.1 досліджено світовий досвід розвитку інноваційного потенціалу підприємств, у тому числі на мегарівні. Тож, кореспондуючи думку автора, постає питання: чому за «принципом доміно експансії інноваційного потенціалу економічних систем» не враховуються системи мегарівня. Бажано було подати авторське обґрунтування впливу такого рівня на розвиток інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

3. Для підтвердження автентичності інноваційно орієнтованого туристичного підприємства автором визначено та конкретизовано мету, об'єкт, суб'єкт, результат, концептуальні підходи, принципи, цінності, які його ідентифікують (с. 132, рис. 2.3). При цьому запропоновано стратегії, що забезпечують інноваційну орієнтацію – продуктові, маркетингові, географічні, без деталізації, чому саме їх слід застосовувати. Тож, пояснення вибору стратегій дозволить зрозуміти авторську думку, оскільки правильно визначена та ефективно реалізована стратегія розвитку інноваційно орієнтованого туристичного підприємства є умовою його ефективного функціонування.

4. При формуванні теоретико-методологічних засад дослідження розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств (с. 138–140) автором виділено теоретико-методологічну та праксеологічну площини. Проте, з тексту не зовсім зрозуміло, за яким принципом чи критеріями обрано такий розподіл. Деталізація авторського підходу надала б можливості обґрунтувати доказову базу обраної методології дослідження.

5. За матрицею видів інновацій (с. 150, табл. 2.4) автором виділено, залежно від інформаційних джерел, створення інновацій на підприємстві (доступності інновацій) інформаційні поля власних, загальнодоступних, комерціалізованих, прихованих інновацій. Залежно від рівня інформаційної активності підприємств визначено важливість інновацій як високу, середню, низьку. Виходячи з цього, доцільно було б запропонувати критерії віднесення інновацій до класу високої, середньої чи низької активності підприємства, наприклад, за допомогою відповідної оціночної шкали.

6. У підрозділі 2.3 (с. 150–1154) описано профіль життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичного підприємства. При цьому автор пропонує використовувати систему координат, за якою по горизонталі

розглядаються фази розвитку інноваційного потенціалу (старт, прискорення, рекорд, гальмування), а по вертикалі – приріст доходу від реалізації інноваційного брэнда туристичного підприємства, що дозволяє на кожній стадії життєвого циклу (формування, накопичення, дифузія, рутинність) виділити стратегічні пріоритети. Погоджуючись з таким теоретичним підходом, слід зазначити, що стратегічні пріоритети розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств не реалізовано з практичної точки зору, зокрема, через конкретні програми.

7. За сформованою автором архітектонікою інноваційної діяльності туристичного підприємства (с. 320, рис. 4.20) ним виділено такі етапи: маркетинг, розробка інноваційного продукту, освоєння та виробництво, комерціалізація та збут, інвестування як фінансова підтримка усіх етапів. Проте, при конкретизації цих етапів за допомогою протоколів бізнес-процесів не розглянуто інвестування як обов'язкова складова зазначених етапів інноваційної діяльності (підрозділ 4.3). Вважаємо, що робота виграла б у разі, якщо протоколи бізнес-процесів подати у формалізованому, уніфікованому форматі, у вигляді регламентуючого документу, який можна запропонувати досліджуваним підприємствам для використання у практичній діяльності.

8. У підрозділі 5.3 автором запропоновано моделі розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, що базується на результатах прогнозування і дисемінації прогнозних трендів (с. 379, рис. 5.30) та дозволяє визначити прогресивний, стабільний або рецесивний сценарії розвитку інноваційного потенціалу на підставі прогнозних інтегральних показників ресурсної фракції: фінансових, кадрових, матеріально-технічних, інформаційних компонент, які корелюються зі стадіями життєвого циклу інноваційного потенціалу. По-перше, вирішає питання, чи є запропонована схема моделлю, а, по-друге, відсутня інформація щодо визначення конкретного сценарію для окремих досліджуваних підприємств. Доповнення було б корисним для науковців, а також дозволило би практикам використати рекомендації для підвищення результатів адаптації на туристичних підприємствах.

Наявність вищезазначених зауважень не змінюють принципів положень дисертаційної роботи, яка має високий науковий рівень, містить вагомі наукові результати і в комплексі вирішує важливу господарську проблему щодо розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Загальний висновок

Дисертація Лохман Н.В. на тему «Розвиток інноваційного потенціалу туристичних підприємств: теорія, методологія, практика» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні, методологічні, методичні, практичні результати, що в сукупності вирішують наукову проблему – обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств.

Дисертаційну роботу виконано на належному науково-теоретичному рівні, вона має прикладне значення. Отримані результати є обґрунтованими і впровадженими в практичну діяльність. Основні положення, що винесені здобувачем на захист, повною мірою оприлюднені, автореферат відображає зміст дисертації та відповідає їй.

На підставі проведеного аналізу вважаю, що представлена до захисту дисертаційна робота «Розвиток інноваційного потенціалу туристичних підприємств: теорія, методологія, практика» заслуговує позитивної оцінки, відповідає чинним вимогам до таких робіт, а її автор Лохман Наталя Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:
завідувач кафедри туризму
Національного університету
«Львівська політехніка»,
доктор економічних наук, професор

А.А. Тербух

Підпис д.е.н., проф. Тербуха А.А. засвідчую;

Учений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»
к.т.н., доцент

Р.Б. Брилинський